

Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı KIVILCIM AKKOYUNLU ERTAN – BİROL ERTAN

İnsan hakları, her şeyden önce bir ideali ifade etmektedir. Bütün insanlara, insan oluşlarından dolayı tanınması gereken haklar bütünü, daha doğrusu bir ideali¹ ifade eden insan hakları, bazı düşünürlerce bir bilim dalı olarak da değerlendirilmiştir. “René Cassin’e göre insan hakları bilimi, hakları ve özgürlükleri belirleyerek insan onurundan hareketle insanlar arasındaki ilişkileri inceleyen sosyal bilim dalıdır.”²

İnsan hakları, insan türünün bireysel olarak ya da topluluk olarak sahip olduğu belirli güvenceleri ifade etmektedir. Bu güvenceler, başka insanlara, gruplara ve her şeyden önce de devlete karşı güvenceleri içermektedir. Bu güvenceler arasında “yaşama hakkı” gibi bireysel haklar, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal haklar, sendika kurma hakkı ve iş güvencesi gibi toplumsal ve kültürel haklar bulunmaktadır. İnsan hakları düşüncesi durağan olmadığı için yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yaşama hakkının uzantısı biçiminde yeni hakların ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. “Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı”nın insan hakları sistematığındeki yeri, gün geçtikçe sağlamlaşmaktadır. Kısacası bireysel ve toplu olarak insanların başkalarına ve devlete karşı bazı güvencelere sahip kılınması anlamında insan haklarının çeşitlenmesi ya da etik düzeyde kabul gören bazı insan haklarının zaman içinde pozitif hukuk düzenlemelerine yansiyarak yeni insan haklarının ortaya çıkması, durdurulamaz bir süreç olarak kabul edilmek durumundadır.

1 Soysal, M., *100 Soruda Anayasamızın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 119.

2 Kaboğlu, İ.Ö., *Kolektif Özgürlükler*, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, 1989, s. 14-16.

İnsan hakları, belirlenmiş bir listesi bulunan ve bu liste dışında hiçbir hakkın yeni insan hakkı olarak değerlendirilmediği durağan bir yapıya sahip değildir. Tersine insan hakları felsefesi, çağın gereklerine göre yeni haklar yaratan ve mevcut insan haklarının da içeriklerinde değişmeyi getiren dinamik bir niteliğe sahiptir. Bu nedendir ki, birçok ülkede, René Cassin gibi, insan hakları biliminden söz edenler olmuştur.

Kırdan farklı olarak, daha yaygın ve örgütlü bir biçimde sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri, kültürel olanaklar, fiziksel altyapı donatıları, ekonomik hareketlilik (iş türlerinin çeşitliliği), siyasete yakınlık gibi etmenler; kenti kıra göre daha çekici hale getirmekte ve kırdan kente göçü hızlandırmaktadır. “Kent havası, insanı özgür kılar” deyişi, özgürlükler ve uygar yaşam ile kent arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Çünkü, kentteki olanaklar ve fırsatlar, kıra göre her yönden daha zengindir. Kentte yaşamak, bir anlamda kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, fiziksel olanaklardan da yararlanabilmek olanağı sunar. Bu açıdan düşünüldüğünde, kentte fırsat eşitliği koşullarında yaşamak ve kentin olanaklarından eşit olarak yararlanabilmek, yaşama hakkından doğan bir insan hakkı olarak her yurttaşta tanınması gereken bir pozitif hak olarak görülmelidir.

“Kent; “ilerleme”, “uygarlık” ve “aydınlanma”nın taşıyıcı unsurları olarak görülebilir. Elbette, kentsel ortamın, toplumsal hastalıklara ahlâki çöküntüye ve toplumun yıkılmasına yol açtığı görüşünde olanlar da yok değildir. Kent yaşamına ilişkin bu iki farklı değerlendirme, “ilerlemenin ve düzensizliğin”, “toplumsal sorunların” ve “özgürleşmenin” kentte bir arada var olabileceğini savunan üçüncü bir yaklaşımı dışlamamalıdır”.^{3*} İlk ikisinden farklı bir açıdan değerlendirildiğinde kent, içinde gelişmeyi ve medeniyeti taşıdığı gibi, düzensizlikleri ve karmaşayı da üreten ve geliştiren kompleks yapılar olarak algılanmalıdır. Bu düşünceyi, Marksist terminolojide, “diyalektik” düşünüş biçimine de uygun olarak, zıtların bir arada bulunduğu, gelişmenin ve karmaşanın kentsel yaşama egemen olarak yeni yapıların oluşmasını kaçınılmaz kıldığı biçiminde yorumlayanlar da olmuştur.

Kent, genel bir bakış açısıyla, tarım dışı etkinliklerde bulunan insanların toplu, uygar ve yerel gereksinimlerinin karşılandığı, işbölümü, örgütlenme, uzmanlaşma ve heterojenliğin arttığı mekândır. Ancak, kentin tanımı ne

3 Holton, R. J., *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi Yayınları, 1. baskı, Ankara 1999, [1986], s. 11-12.

(*) Metin içindeki bazı yollamalarda ve kaynakçada, köşeli parantez içinde verilen ikinci tarih, eserin çevirisinin yapıldığı özgün kaynağın yayın tarihini göstermektedir.

olursa olsun, kentin sorunlarının kırsal kesimlerin sorunlarından ayrılması söz konusu olamaz. Çünkü, bir ülkedeki tüm yerleşim alanlarının sorunları, özünde aynı ekonomik-toplumsal-siyasal yapının ürünüdür.

Tarihte ilk kentsel yerleşmeler, Mezopotamya’da MÖ 3500, Mısır’da MÖ 3100, Hindistan’da MÖ 2500’de, Kuzey Çin’de ise MÖ 1800’lerde Neolitik dönemin sonunda ortaya çıkmışlardır.⁴ “Kentın ortaya çıkışı, aslında Paleolitik ve Neolitik Çağ unsurlarının daha erken dönemlerde bir araya gelişinin de nihai bir sonucu olarak görülmektedir. Tarım devrimi, tohum ıslahı ve saban tarımı ile sulamanın ortaya çıkışıyla gerçekleşen son büyük ilerleme, bu birliğin oluşumuna destek olmuştur.”⁵ “Toprak, su ve iklim koşullarının uygun olduğu durumlarda artı ürünün elde edilmesiyle, sırasıyla sosyal tabakalaşma ve kentleşme ortaya çıkmaktadır.”⁶ “Artı ürünün kentleşmeyi desteklemesi için gereken koşullar ise; yüksek nüfus yoğunluğu, kolay iletişim biçimleri, belli bir teknoloji ile yüksek doğal üretkenliktir.”⁷ “Nüfus artışı ile artı ürün arasında doğrusal bir ilişki vardır: Artı ürünün yatırıma dönüştürülmesi, nüfus artışını yükselterek kentleşmeyi hızlandırmakta, nüfus artışı da birikim oluşturarak artı değeri artırmaktadır.”⁸ Bu düşüncelerle, kentin ortaya çıkışı ile artı ürünün depolanma ihtiyacı arasında bir eşzamanlılık bulunduğu söylenebilir.

Artı ürünün depolanması ile onun korunması ihtiyacı da baş gösterecek ve böylece üretimine emek harcamadan, üründen pay alabilecek bir yöneticiler ve koruyucular sınıfı oluşacaktır. İşte, devletin meydana gelmesi biçiminde de yorumlanabilecek bu gelişme, kentin ortaya çıkışı ile eşzamanlı olarak gündeme gelmiştir.

KENT KAVRAMI

İngilizcedeki “kent” (city) terimi, (Fransızcada cité, İtalyancada citta, İspanyolcada ciudad), Latincedeki yurttaşlık (civitas) ve hemşerilik gibi bir dizi kavramdan türetilmiştir. Bu kavramların eski Roma dönemindeki önemi, kenti (kent devleti olarak *polis*), kamusal yurttaşlık haklarına dayandıran

4 Knox P. L. ve McCarthy, L., *Urbanization*, Pearson Education, Inc., 2. baskı, USA, 2005 [1994], s. 25-26.

5 Mumford, L., *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (Çev. Gürol Koca - Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, s. 34.

6 Aslanoğlu, R., *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, 1. baskı, Bursa, 1998, s. 17.

7 Harvey, D., *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Morali), Metis Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2003 [1988], s. 210.

8 Aslanoğlu, 1998, s. 17-18.

klasik Yunan felsefesinden miras kalmıştı.⁹ Bildiğimiz üzere, bu dönemde kadınlar, köleler ve yabancılar yurttaş sayılmamaktaydı. Bu açıdan, “polis” adı verilen yönetim biçimleri olarak kentler ya da kent-devletleri, eşitsizlik ve (kölelerin sömürülmesine dayanan) sömürü düzeni üzerine kurulu siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılarıdır.

Ünlü kentbilimci Gordon Childe, kentsel uygarlığın temel unsurları olarak yerleşim yerinin büyüklüğü ve yoğunluğunu; nüfusun farklılaşması - mesleki uzmanlaşmayı; anıtsal yapıların oluşması için kamu sermayesini; yazı, kayıt ve bilimin varlığı ile ticareti belirleyici unsurlar olarak görmüştür.¹⁰

Childe’in kentsel uygarlığın unsurları olarak belirlediği nitelikler, birçok kent tanımında bulamayacağımız, ancak kenti kırdan ayıran temel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, kent tanımlarında, kenti kırdan farklı kılan özellikler olarak yalnızca nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu unsurlarına değil, ekonomik, toplumsal ve sosyo-psikolojik unsurlara da yer vermemiz gerektiği açıktır.

Kentbilimci Manuel Castells, daha farklı bir yöntem kullanarak, kenti tanımlarken toplu tüketim kavramına başvurmuştur. “Lefebvre ve Harvey’in tanımlarında ise mekân kavramı kullanılmakta ve mekân, kapitalizm içinde sermaye birikimini ilgilendirdiği ölçüde ele alınmaktadır.”¹¹ Castells’e göre, temel işlevi tüketim süreci olan kent, emeğin yeniden üretimi için gerekli olan toplu tüketimin* elde edildiği mekândır.¹² Bugün kentlerimizin –en önemli özelliğinin– toplu tüketim hizmetlerinin ve araçlarının mekânı olması, Castells’in altını çizdiği “toplu tüketim” unsurunun kent tanımlarında dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bazı tanımlama çabalarında, kentin ekonomik gerekliliklerden doğduğuna yönelik iddialar desteklenmektedir. Knox/McCarthy, kır ile kent arasındaki farklılıkları ya da değişimleri aşağıdaki başlıklarla sıralamıştır:¹³

⁹ Holton, 1999 [1986], s. 13.

¹⁰ Knox ve McCarthy, 2005 [1994], s. 23-24.

¹¹ Aslanoğlu, 1998, s. 62-63.

(*) Toplu tüketim* kavramı, toplu olarak sunulan mal ve hizmetler anlamında kullanılmıştır. Toplu tüketim terimi, toplu olarak sunulan mal ve hizmetlerin toplu olarak tüketilmesi gereğini doğurmamaktadır. Bkz. Pickvance, Chris G (1989), “Social Movements in the City or Urban Movements”, Urban Crises and Social Movements in the Middle East - Proceedings of the CRNS-ESRS Symposium, 23-27 Mayıs 1986, Paris, s. 72-86’den aktaran; Wedel, Heidi, *Siyaset ve Cinsiyet*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

¹² Castells, *The Urban Question*, Edward Arnold Press, 1977, s. 444-446.

¹³ Knox ve McCarthy, 2005 [1994].

- Ekonomik değişiklik
- Siyasal değişiklik
- Demografik değişiklik
- Kültürel değişiklik
- Teknolojik değişiklik
- Çevresel değişiklik
- Toplumsal değişiklik

Günümüzde dünya nüfusunun büyük bölümü kentlerde yaşamaktadır. Kentler, küresel ekonominin yönetim merkezleri olarak küresel çevreyi dönüştüren deneyimler ve politikaların mekânlarına dönüşmüştür. “Nüfusun sürekli büyümesiyle sürdürülebilirliğe yönelik tehditlerin başında gelen hızlı kentleşmenin öznesi olan kentler, sorunların olduğu kadar, çözümlerin de parçası”¹⁴ olmuştur. Bugün kentler, yalnızca refahın değil, bilgi, teknoloji, sanat ile anıtların da toplandığı yerler¹⁵ haline gelmişlerdir.

Kentsel yaşam ile sağlıklı ve dengeli bir yaşam olanağına kavuşmak arasında ilişki olduğuna inananlar da görülmeye başlamıştır. Bunlardan ikisi, Bookchin ve Bogunovich’tir. Bookchin’e göre, kentsel yaşam, insanın da parçası olduğu ekosisteme duyarlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmeyi kurgulamalı ve kentleşme, yalnızca tarihsel boyutu olan toplumsal ve kültürel bir süreç değil, aynı zamanda geniş kapsamlı ekolojik bir olgu¹⁶ olarak görülmelidir. Bogunovich’in ifadesiyle “gelecek, kentseldir, kentsel gelecek, ekolojiktir ve kentsel ekolojinin geleceği de teknolojiktir. Kentsel teknolojinin nasıl ekolojik kılınabileceğini öğrenirsek, umut ettiğimiz geleceğe de ulaşabiliriz”.¹⁷ Bookchin ve Bogunovich’in düşüncelerinde kent, çevreyle uyumlu olmalı, tüm yurttaşlara insan onuruna yaraşır sağlıklı ve dengeli bir çevre sunmalıdır.

Kentin değişik tanımlarında gördüğümüz, kent ve kentleşmenin yalnızca bir nüfus birikimi süreci olmadığı, kentsel mekânın daha değişik boyutlarının da bulunduğu. Değişik tanımları dikkate alarak şunu söyleyebiliriz ki, kent, içinde yaşayan insanlar ile birlikte değerlendirilmeli ve kenti kırdan

¹⁴ Mitchell, D., *The Right to The City: social justice and the fight for public space*, The Guilford Press, USA, 2003, s. 18.

¹⁵ Lefebvre, H., *Writings on Cities*, (der. ve çev. Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas), UK, Blackwell, 1996 [1968], s. 66 ve 109.

¹⁶ Bookchin, M., *Kentsiz Kentleşme*, Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1999 [1992], s. 9.

¹⁷ Bogunovich, D., “Eco-tech Cities: Smart Metabolism for A Green Urbanism”, *Sustainable City II, Urban Regeneration and Sustainability*, MFK Group, Stevenage, UK, 2002, s. 83.

farklı kılan özellikler arasında ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve sosyo-psikolojik olanaklar ve unsurlar da etkili biçimde dikkate alınmak durumundadır.

HAK VE İNSAN HAKLARI

Hukukçular, *hak* kavramını, bir insanın isteyebileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durum olarak tanımlamaktadırlar. Bu biçimiyle hak, bir şeyi yapma ya da yapmama serbestliğini anlatan *özgürlük* kavramından daha geniştir. Özel ve kamu hukuku alanlarında hakların kapsamını, kazanılmasını, devredilmesini ve kaybedilmesini düzenleyen kurallar bulunmaktadır.

Hak kavramı ile *yetki* arasında yakın bir bağlılık bulunduğu, her hakkın *hak sahibi* tarafından kullanılmadığı, ancak hak sahibi tarafından kullanıldığı zaman *hukuki ödev* ya da *hukuki yükümlülük* doğduğu gözümüze çarpar. *Hak* kavramı ile *yetki* arasındaki ilişki üzerinde duran ve *hak* kavramının özünde *yetki* unsurunun varlığına dikkat çeken ilk hukuk düşünürleri Grotius ve Pufendorf olmuşlardır. Hem Grotius'un, hem de Pufendorf'un, hak kavramını ahlâki nitelikli bir yetki olarak gördüklerini açıklamak gerekir. Doğal hukuk kuramına göre, "doğa durumunda" herkes özgürdür. Toplumsal sözleşmenin yapılmasıyla birlikte toplum üyeleri doğal özgürlüklerinden vazgeçmişler ve egemen gücün emirlerine uymanın ahlâki bir yükümlülük olduğunu kabul etmişlerdir. Bu anlayışa göre, özel bir kişinin başka bir özel kişi üzerinde ahlâki bir yetkisi olamaz. Bu yetkinin doğumu için iradelerin birleşmesine gerek vardır. Sözleşme ile bir kişi belirli bir özgürlükten vazgeçer ve diğer bir kişiye kendisi ile ilgili olarak belirli bir yetki tanır. Demek ki, hakkı ve yükümlülüğü yaratan, iradelerin birleşmesidir. Doğal hukuk doktrininde *hak* kavramı, pozitif hukukla bağımlı değildir. *Hak*, pozitif hukuktan önce gelir. Pozitif hukuk ise *toplumsal sözleşmeye* dayanır.¹⁸

Doğal hukuk doktrindeki hak ve pozitif hukuk arasındaki bu ilişkiyi gözden kaçırmamak gerekir.

Haklar ve özgürlükler, dayanağını çeşitli *gereksinimlerden* alırlar ve belli bir oluşum sürecinden geçerler. Hukuk kuralları, başlangıçta, bir özlem, dilek ve istek olarak ortaya çıkar; daha sonra *hak istemi* biçiminde somutlaşmaya başlar. Özgürlük düşüncesinin hukuk kuralına dönüşümü ve bunun yeni haklar bakımından yinelenebilirlik özelliği, tarihsel gelişim çizgisinde gözlemlenebilir. Gereksinimler ile *çelişkiler* arasında bağlantı kurulabilir.

¹⁸ Güriz, A., *Hukuk Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay. No 493, Ankara, 1992, s. 130-131.

Gerçekten, hukuk kuralının ön aşamasını oluşturan hak istemi, uyumsuzluğu ve çıkarlar çelişkisinin varlığını anlatır. Hak isteminin değişime uğrayıp hukuk tekniği aracılığıyla uyulması zorunlu kurallar (norm) halini almaya yönelmesi, güçler ilişkisindeki değişimi de yansıtır. Hak isteminin kabul edilmesi, yürürlükteki hukuk sisteminin iç mantığıyla uyum sağlamasına bağlıdır.¹⁹

Gereksinimlerden doğan hakların, hukuk doktrininde yerini alabilmesi için gerekli bir diğer koşul, uyumlu olmakla birlikte, hukuk sisteminin bütünleştirici bir bileşeni olmasıdır.

Hakların kullanılabilmesi; iktidar tarafından tanınması, onaylanması, anayasa ve yasalarla güvence altına alınarak korunmasıyla doğrudan ilişkilidir. Hakların gerçekleşebilmesi, özel bir statüye bağlıdır: *Hukuki Statü*. Bu ise kabul, sınırlama, örgütlenme, düzenleme, yükümlülük ya da yasak koyma yoluyla sağlanır. Buna göre, hukuksuz hak olamaz. Toplumsal ilişkiler, özünde toplumsallığı somutlaştıran hakların uygulanmasını kapsar. Çoğu doğrudan bireye değil, fakat sözleşme gibi hukuki bir belgeye ilişkindir.²⁰

Hak kavramının tarihsel gelişimine kısaca göz attığımızda, “günümüzden beş bin yıl öncesinde tarihte bilinen ilk devleti kuran Sümerlerin devlet ve hukuk düzeni konusundaki (özellikle MÖ 2500-2000 yılları arasında gelişen) buluşlarının ve uygulamalarının, kendilerinden sonra Mezopotamya’da ve diğer bölgelerde yaşayan kavimleri büyük ölçüde etkilediğini görürüz”.²¹ Antik Yunan medeniyetinde de vatandaş topluluğunun gelişmiş siyasal haklarından söz edilebilir. “Antik Yunan’da yetişkin erkeklerden oluşan vatandaşlar topluluğuna (köleci toplumsal düzene rağmen) geniş siyasal haklar tanınmış ve demokratik siyasal sistemin temelleri atılmıştır. Antik Yunan dönemindeki “polis” kavramının yerine, Roma’da “civitas” geçmiş ve civitas’ı oluşturan topluluğun başlıca iki niteliği olarak “devleti oluşturan bireylerin devlet hayatına doğrudan katılması” ve “bireylerin, devlet hayatına hukuksal bir örgüt aracılığıyla katılmaları” yoluyla devletin hukuksal yönünün oluşturulması”²² sağlanmıştır. Bu pratikler, hak kavramının ve hukukun gelişmesi açısından önemli sayılan unsurlardır.

¹⁹ Kaboğlu, İ.Ö., *Dayanışma Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s. 5 ve 12.

²⁰ Mourgeon, J., *İnsan Hakları*, çev. Aysen Ekmekçi - Alev Türker, İstanbul, İletişim Yay., 1990, s. 11-16.

²¹ Mumcu, A., *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınevi, 1. baskı, 1992, s. 25-27.

²² A.g.e., s. 34-35.

Hak kavramının ortaya çıkışı ile insan hakları düşüncesi arasında bir paralellik görülmektedir: İnsanlara bazı konularda başkalarına ve devlete karşı hukuk tarafından korunan güvenceler vermek anlamında haklar, insan hakları düşüncesinin de kaynağını oluştururlar.

İNSAN HAKLARININ ÇEŞİTLENMESİ VE DAYANIŞMA HAKLARI

İnsan haklarının gelişmesi ve çeşitlenmesinde çeşitli evreler söz konusudur. İnsan hakları sınıflandırmalarında genel yaklaşım, insan haklarını tarihsel gelişimi de içerecek biçimde üç evrede üç ayrı kuşak olarak sınıflandırmak yaygın bir yaklaşımdır. Bazı insan hakları kuramcılarının Temel Haklar olarak ilk kuşak insan haklarını daha üstün görme tavırları görülse de, insan haklarının birbirinden ayrılmayacağı ve haklar arasında üstünlük ilişkileri kurulamayacağı görüşünden hareketle üç ayrı kuşak insan haklarının varlığı ve hepsinin de kendi açısından önemli ve değerli olduğu görüşü daha çok destek bulmaktadır.

İlk kuşak insan haklarında, devletin karışmayacağı bir alanı yaratma çabası içinde devlete karşı bireyi koruma ve devlet yönetimine bireyi katma çabası görülür. Kişisel haklar ile bireye devletin karışmayacağı bir alanın bırakılarak devletin iktidar alanı insan hakları ile sınırlandırılmakta; siyasal haklarda ise birey, siyasal iktidara ortak olma araçlarına sahip kılınmakta ve bu yolla siyasal erkin oluşumunda bireye ve örgütlü insanlara katılım hakları tanınmış olmaktadır. Diğer tüm hakların kaynağı olan yaşama hakkı, bu ilk kuşak insan haklarına örnek olarak verilebilir. İkinci kuşak insan hakları ile bireyin ve toplumun korunması amacıyla devletten ekonomik, toplumsal ve kültürel edimlerde bulunması beklenmektedir. Diğer bir deyişle, hakların gerçekleşmesi için devletin aracılığına ya da desteğine gerek duyulmaktadır. İkinci kuşak haklar arasında sağlık hakkı, konut hakkı ve çalışma hakkı gibi devletin edimde bulunmasını gerektiren “pozitif insan hakları” bulunmaktadır. Dayanışma hakları ismi de verilen üçüncü kuşak insan hakları arasında çevre hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı ve kalkınma hakkı bulunmaktadır. 1970’lerden itibaren başta UNESCO olmak üzere birçok insan hakları düşünürü, üçüncü kuşak insan haklarına ilişkin değişik görüşler geliştirmişler, 1980’lerden başlayarak da üçüncü kuşak insan hakları pozitif hukuk düzenlemelerine ve Anayasalara yansiyarak normlaşma sürecinde girmeye başlamıştır. Üçüncü kuşak insan haklarında bireysel hakların yerini, halkların ve toplulukların hakları da alabilmekte olup ayrıca gelecek kuşaklar da hakların yararlanıcısı durumuna getirilmişlerdir.

Dayanışma unsurunu evrensel düzeyde dayanışma gereği biçiminde genişleten görüşler de ortaya atılmıştır. Mourgeon'e göre;²³

Dayanışma Hakları kuşağını doğuran etmenlerin başında, insanların sağlıklı ve güvenli koşullarda yaşamını tehdit eden bilimsel-teknik değişimler ile insan haklarının karşı karşıya kaldığı baskılar gelir. Dayanışma haklarının kökeni, yakın geçmişten geleceğe ulusal-üstü nitelikteki metinlerde aranmalıdır. Konularını evrensel değerlerin oluşturduğu yeni haklar, devlet sınırlarının ötesinde insanlığın bütün üyeleri arasında *dayanışmayı* dile getirir. Teknik ve bilimsel ilerlemelerin tehlikelerine karşı, sadece bugünkü değil, gelecek kuşakların da korunması ereğiyle önerilen dayanışma hakları, ortaya çıkış biçimi ve doğası gereği *evrensellik* nitelemesini hak eder.

“Dayanışma haklarının pozitif hukukta “hak niteliği” taşıyıp taşımadıkları sorunu, yoğun öğreti tartışmalarına yol açmıştır. Yeni hakların öznelere, konuları ve muhatapları bakımından belirsiz oldukları ve bunların “her şeyi yakalar” hale gelen ve bu nedenle anlamını yitirecek olan insan hakları için tehlike oluşturdukları öne sürülmektedir”.²⁴ Ne var ki, insan hakları dönüşüncesini değişmeyen ve dinamik olmayan bir kategori olarak benimsersek, toplumun ve değişen dünyanın ihtiyaçlarına karşılık veremeyecektir. Nasıl ki hukuk, dinamik niteliğiyle değişim ve gelişmeye açıktır, insan hakları da dinamik niteliğiyle değişime ve gelişmeye açık olmak durumundadır. Ayrıca, bazıları kabul etmese bile, hak kategorilerinin gelişmesi ve yeni hakların pozitif hukuk düzenlemelerine yansması kaçınılmazdır.

Don Mitchell'e göre haklar, iktidarı örgütleme ve iktidara karşı koyma aracı olup aynı zamanda da iktidarı karara bağlama araçlarıdır ve bu roller birbirleriyle sık olarak çatışmaktadır.²⁵ Düşünceler içinde ortaya çıkan haklar ve zaman içinde gelenekler, ahlâk kuralları ve yasalar haline gelirler. Soyut ve somut haklar biçiminde insan haklarını ikiye ayıranlar da çıkmıştır. Bu düşünürler, somut hakların bireylerin ve yurttaşların soyut haklarını tamamlamak üzere ortaya çıktıklarını ileri sürerler. Lefebvre'e göre somut haklar arasında kadın hakları, çocuk hakları, işçi hakları, eğitim ve öğrenim hakları, çalışma hakkı, kültür hakkı, dinlenme hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, çevre hakkı gibi haklar bulunmaktadır.²⁶

²³ Mourgeon, 1990, s. 66.

²⁴ Kaboğlu, İ.Ö., “Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)”, *İnsan Hakları Yılığ*, TODAİE, 1988-1989, s. 114-115.

²⁵ Don Mitchell, 2003, s. 22.

²⁶ Lefebvre, 1996 [1968], s. 157-158.

İnsancıl yaşam koşullarının gerçekleşmesi ile insan kişiliğinin çok yönlü gelişimini amaçlayan insan haklarının uzantısını oluşturan Dayanışma Hakları, tüm hakların kullanılmasını engelleyen *Barış Hakkı*'ni; Kuzey-Güney eşitsizliğini doğuran sömürgecilğe karşı *Gelişme Hakkı*'ni; uzayın derinliklerinden denizlere kadar tüm kaynaklardan fazlasıyla yararlanan, ayrıca gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını da sömürerek gelişimlerini yavaşlatan ülkelere karşı *İnsanlığın Ortak Mirasından Yararlanma Hakkı*'ni; tüm insanların sağlıklı gelişme ortamlarına sahip olabilmeleri için *Sağlıklı ve Dengeli bir Çevrede Yaşam Hakkı*'ni içermektedir.²⁷

Bu haklara, farklı olma hakkı ve iletişim hakkı gibi yeni hak kategorilerini ekleyenler de olmuştur. Bu makaledeki iddiamız, kentsel hizmetlerden yararlanma hakkı ya da kentli haklarının de Dayanışma Hakları kategorisinde, yaşama hakkının uzantısı olarak benimsenmesi gerektiğidir. Gelişmekte olan ve diğer insan haklarının içeriklerinde değişimlere kaynaklık eden üçüncü kuşak insan hakları kategorisinde çevre hakkının yeri ve önemi öne çıkar.

ÇEVRE HAKKI VE KENTLİ HAKLARI

“İnsan, sağlıklı ve dengeli bir çevreden yararlanabildiği ölçüde varlığını ve gelişmesini sürdürebilir. Bu nedenle önceleri çevre, sağlık hakkının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1946 yılındaki temel düzenlemesinde, sağlıklı olmanın herkes için temel bir hak olduğu ortaya konulmuştur.”²⁸

1970 öncesinde sağlık hakkı kapsamında ele alınan çevre hakkı, henüz gelişme sürecinin başlarındadır. İnsan, sağlıklı ve dengeli bir çevreden yararlanabildiği ölçüde varlığını ve gelişmesini sürdürebilir. Bu nedenle önceleri çevre hakkı, sağlık hakkının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. “İnsan haklarını incelerken ön sıraya “insan olmak hakkı”nı çıkarırsak, insan çevresinin önemini ve değerini, insanın “insan olmak” için hangi çevre koşullarında yaşamak hakkına sahip olduğunu daha iyi belirtebiliriz”.²⁹ İnsan haklarının kaynağını yaşama hakkına dayandıran görüşler, çevre hakkının da yaşama hakkının bir uzantısı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kent ve kırsal coğrafi uzantısını oluşturan ve bu kapsamda doğal, yapay ya da kültürel unsurları kapsayan

27 Szabo, I., “Historical Foundations of Human Rights and Subsequent Development”, *The International Dimensions of Human Rights*, Cilt 1, UNESCO, Paris, 1982, s. 11.

28 Hamamcı, C., “Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler”, *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Cilt 5-6, 1983-1984, s. 171-180.

29 A.g.m., s. 173.

çevre, geniş anlamda canlı varlıkların bütün yaşam alanları ile diğer canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkilerini yürüttükleri, yaşam olanaklarının sürdürülebildiği bütün ortamları kapsamaktadır. Bu açıdan çevre, *yaşam çevresi* olarak değerlendirilir. Bu düşünce de çevrenin korunmasının, yaşam hakkının bir uzantısı olduğu görüşünü destekler.

Bireyin çok yönlü kişiliğinin, bedensel ve ruhsal gelişiminin sürdürülebildiği yaşam çevresinin korunması ve geliştirilmesi gereksinimi, çevre hakkını doğurmuştur. Bu niteliği ile çevre hakkı, tüm insan haklarının öznesini oluşturan bireyin yaşam çevresinin korunması amacını taşır. Çevre hakkı, bu anlamda, diğer insan haklarının varlığının ön koşulunu oluşturur. Ayrıca, insan haklarının tamamlayıcı bir bileşeni olan çevre hakkı, insan hak ve özgürlükleri arasında da birleştirici ve bütünleştirici bir bağ işlevi görmektedir.

Sağlıklı ve Dengeli Çevrede Yaşama Hakkı (Çevre Hakkı), temel bir insan hakkı olan Yaşama Hakkı'nın uzantısıdır. Gelecek kuşakların sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama haklarının güvence altına alınması, yaşamsal kaynak ve koşulların bugünden barışçıl ve toplumsal adalet ilkelerine uygun biçimde korunması ve geliştirilmesiyle mümkündür. Bu noktada, Dayanışma Haklarının kendi içinde olduğu gibi, birinci ve ikinci kuşak insan hakları arasında da uyumlu bir bağ ve bütünsellik oluşturduğu söylenebilir. Çevre hakkında olduğu gibi, kentsel hizmetlere erişim hakkında da kentin korunması ve kentsel hizmet kalitesinin artması açısından dayanışma unsuru egemendir. Gelecek kuşakların da yararlanıcı konumuna gelmesi ve yaşama hakkının uzantısı olarak görülmesi, çevre ve kentli haklarına benzer nitelikler kazandırmaktadır. Bu benzer nitelikler nedeniyle kentli hakları ya da kentsel hizmetlere erişim hakkının çevre hakkının bir parçası olduğunu ileri sürenler de olmaktadır. Ancak, hakların aynı kuşakta bulunması ve insan hakları felsefesinde gelişmekte olan yeni haklar olması, bunların aynı haklar olarak sınıflandırılmasına gerekçe olamaz. Kentsel hizmetlere erişim ya da kentli hakları, çevre hakkıyla olduğu gibi konut hakkı ve diğer haklarla da yakından ilişkilidir, ancak konut hakkı ya da diğer hakların bir uzantısı olarak değerlendirilemez.

KENTSEL HİZMETLERE ERİŞİM HAKKI: KENTLİ HAKLARI

Gelişmekte olan bir hak kategorisi olarak Dayanışma Hakları, çeşitli alanlardaki hak ve özgürlüklerin nitelik değiştirmesi, mülkiyet hakkında olduğu gibi bazılarında kısıtlamalar yaratması, yeni hakların ortaya çıkması biçiminde dinamik insan hakları düşüncesinden destek almaktadır.

Bu çalışma ile kentte yaşayan insanların kentsel hizmetlerden eşit, sağlıklı ve düzenli biçimde yararlanmasının bir hak olduğunu savunmakta ve bu tür düzenlemelerin pozitif hukuk normlarına yansımaya başladıklarını iddia etmekteyiz.

Konuya geçmeden önce, kent ve kentli hakları kavramları arasındaki farka açıklık getirmek gerekir. Bu çalışmada, “kentli hakları” ele alınmaktadır. Kent hakkı, herkesin kentte yaşama ve kente ulaşma hakkı olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, kentli hakları, kentte yaşayanların hakları olarak kent hakkından ayrılmaktadır. Ancak kent hakkı, kentli haklarının bir parçası olarak düşünülebilir. Bununla birlikte kent hakkı, kentte yaşama ve kente ulaşma hakkı bağlamında yaşama hakkı, yerleşme hakkı ve seyahat hakkı gibi insan haklarının bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Bu ayırma vurgu yaptıktan sonra, kentli hakları konusuna dönelim.

Kentli hakları, bireylerin kişiliklerini çok yönlü geliştirmek yanında, oturma, üretme, dinlenme ve dolaşma etkinliklerini de yerine getirmelerine olanak tanıyan bir kentsel yaşam çevresi gereksiniminden doğar. Yaşama hakkından çevre hakkına uzanan süreçte, kentsel çelişkilerin tehdit etmekte olduğu kentsel yaşam kalitesinin hızla bozulmasına karşı sağlıklı ve dengeli bir kentsel çevrede, kentsel hizmetlere eşit ve adil biçimde erişmeyi içeren bir yaşama hakkının ortaya konması gereği vardır. Kentsel hizmetlere erişim hakkı; yerleşimlerde konut, ulaşım, içme ve kullanma suyu sunumu, katı ve atık su bertarafı, elektrik gibi hizmetlerin herkese eşit, adil ve yeterli ölçüde sunulmasıyla gerçekleşebilir. Kentte yaşayanların kentsel hizmetlere erişim hakkı, kentsel yerleşimlerde kentsel yaşam kalitesinin eşit ve adil koşullarda ve kesintisiz olarak herkese sunulmasını hedeflemektedir.

Kentsel hizmetlerin, toplumun tüm kesimlerine yeterli biçimde sunulmasında yerel yönetimlere ve özellikle belediyelere önemli görevler ve sorumluluklar düştüğü açıktır. Öyle ki, kentsel hizmetlere erişim hakkının gerçekleşmesi, kentsel yaşam kalitesinin düzeyinin de bir göstergesidir. Türkiye’de belediyelerin sorumluluğunda olan kentsel hizmetler, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda sayılmıştır. Kanununun 14. maddesinin (a) fıkrası, belediyelerin zorunlu görevlerini ve (b) fıkrası da belediyelerin isteğe bağlı olarak yapabilecekleri hizmetleri tanımlamıştır. Ayrıca, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması Hakkında Kanun, 775 sayılı Gecekondu Kanunu gibi kanunlarla kentsel yaşam kalitesi-

nin geliştirilmesi ve kentsel sorunların çözülmesi amacıyla belediyelere çeşitli görevler verilmiştir.

Merkezi hükümetin sorumluluğunda olan çevreyi koruma hizmetleri, içme suyu hizmetleri sunumu, katı atıkların toplanması ve bertarafı, kent içi ulaşım, parkların düzenlenmesi, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, imar hizmetleri, kültür hizmetleri, sosyal yardım hizmetleri, itfaiye hizmetleri; belediyelerin de yetki alanına giren kentsel nitelikli hizmetlerdir. Belediyelerin kentlerde sundukları hizmetlere; konuta ilişkin hizmetler, ulaşım hizmetleri, çevre koruma hizmetleri, güvenlik hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, kültür hizmetleri, sosyal görevler, spor ve rekreasyon hizmetleri de eklenmiştir. Bu geniş sorumluluk alanında belediyeler, kentsel hizmetlere erişim hakkını yaşama geçirilmesinde geniş sorumlulukları olan birer kuruma dönüştürülmüştür.

5393 sayılı Belediye Kanunu ile kentsel hizmetlere erişim hakkı kapsamında belediyelere verilen görev ve sorumluluklar (14. madde-a) şunlardır:

- Ödenebilir ve sağlıklı koşullarda konut üretimi.
- kent içi ulaşım hizmetleri: toplu taşıma hizmetlerinin güvenli ve ödenebilir koşullarda sunulması, düzenli trafik akışının sağlanması ve gürültünün önlenmesi ulaşım hizmetleri açısından ele alınması gerekli konulardır.
- Çevre ve çevre sağlığı, imar, su ve kanalizasyon, katı ve sıvı atık bertarafı ile temizlik hizmetleri: kentsel ve doğal çevrenin korunması, gıda güvenliğinin sağlanması.
- Okul öncesi eğitim kurumları, meslek ve beceri kazandırma kursları açabilir, devlete ait okulların bakım ve onarımını sağlayabilir; araç, gereç ve malzeme gereksinimlerini karşılayabilirler.
- Kültür-sanat, turizm ve tanıtım hizmetleri sunmak, kültürel ve doğal varlıkları korumak ve tarihsel mekânların bakım ve onarımını yapmak.
- Sağlık tesisi açmak ve işletmek.
- Sosyal hizmetler ve yardımlar: çocuklar, kadınlar (kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açmak gibi), gençler, yaşlılar, engellilere verilen hizmetler.
- Ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetleri
- Coğrafi ve kent bilgi sistemleri.
- Park ve yeşil alanlar ile gençlik ve spor hizmetleri: kentlerin ve kentlilerin fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması amacıyla kentler-

de herkesin erişebileceği rekreasyon ve spor alanlarının oluşturulması.

- Kentlilerin kentsel güvenliğinin sağlanması: zabıta, itfaiye, acil yardım ve kurtarma hizmetleri.

Bunlara ek olarak Kanun'un 73. maddesinde, konut, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 775 sayılı Gecekondu Kanunu'na göre, dar gelirli konut sahibi yaparak gecekondulaşmayı önlemek üzere konut alanları oluşturmak, belediyelerin görevleri arasında sayılmıştır. Toplumun farklı gelir gruplarının ödenebilir, insanca yaşanabilecek nitelikte konut edinebilmesi, konut hakkının açılımını oluşturur.

Yukarıdaki geniş kapsamlı görevlerinde görüleceği üzere belediyeler, kaliteli kentsel hizmetlerin sağlıklı ve herkes için erişilebilir biçimde sunulmasından sorumlu tutulmuşlardır.

KENTLİ HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE NÖRMLAŞMA SÜRECİ

“Yaşama hakkı”nın uzantısı olarak kabul edilmesi gereken kentli haklarının tarihsel gelişimi, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile birbirlerini destekleyici biçimde ortaya çıkmıştır. Kentsel yaşamın geliştirilmesi amacına dönük kentsel toplumsal hareketlerin ve kentsel yaşam kalitesini artırılmasına yönelik çabaların tarihine kısaca göz atarsak, kentli hakları ve kentsel hizmetlerden yararlanmaya yönelik mücadelelerin tarihini de incelemiş oluruz. Çevre ve kentli haklarının tarihsel süreç ve nitelik olarak benzeşmesi, ikisinin de Dayanışma Hakları kategorisinde bulunmasıyla ve bu iki hakkın birbirini destekler nitelikleri bulunmasıyla ilişkilidir.

Kent ve kentli haklarının tarihsel temelleri, 1871 tarihinde yaşanan *Paris Komünü*'ne kadar uzanmaktadır.

Paris Komünü, kenti özgür toplulukların birliğine esin olacak biçimde özerk bir özeğe dönüştürecek olan belediye devrimi aracılığıyla Cumhuriyetin bağımsızlığının güvence altına alınması hedefine yönelik bir yurttaş hareketiydi. Kentsel bir devrim olarak nitelenen Paris Komünü'nün amaçlarından birisi, kırdan kente göçün de etkisiyle aşırı yükselen kira bedelleri sonucunda yaşanan konut krizine çözüm üretilmesidir. 19 Nisan 1871 tarihli Bildiri, Beledi Özgürlüğün yanı sıra, bireysel özgürlük, vicdan özgür-

lg ile çalışma zgrlgnn güvence altına alınması; toplumsal olaylara ve karar alma süreçlerine yurttaşların katılımı, düşünceyi ifade etme zgrlg; kentte düzeni sağlamak için savunma glerinin örgütlenmesi istemlerini kapsamaktadır.³⁰

1930 tarihli ve 1580 sayılı Türk Belediye Yasası'nın örnek alındığı 1871 Fransız Belediye Yasası'nın en önemli hedefi, kentsel evre sağlığının korunması amacıyla kentsel altyapının kurulması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

1933'te Atina'da toplanan Milletlerarası Modern Mimari Kongresi'nde (CIAM) temel kentleşme ilkelerinin kabul edildiği Atina Anlaşması, ilk olarak 1941'de Paris'te yayınlanmıştır. *Atina Sözleşmesi*, kent planlamasını insan merkezli olarak ele almakla birlikte, sağlıklı kentsel çevreler yaratılması için idealize edilen kentsel çözümün ipuçlarını sunmaktadır. Toplum ahlkının ön plana çıkarıldığı Sözleşme ile kentsel çevreye evrensel bir düzen getirilmesi hedeflenmiştir. Sözleşme'de insan ve kentsel evre, insancıl bir yaklaşımla ele alınmıştır. İnsanca yaşanabilir koşullarda barınma gereksinimi olarak ifade edilen konut hakkı, Atina Sözleşmesi ile ilk kez ortaya atılmıştır.

Dünya Sağlık rgt'nün 1946 yılında yürürlüğe giren Anayasası'nda, sağlıklı bireyler olmanın herkes için temel bir hak olduğu ortaya konulmuştur. Dünya leğinde hak ve özgürlükler çerçevesini oluşturan ilk belge olan 10 Aralık 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde, "Herkes, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve gnenci için yeterli beslenme, giyinme, konut, sağlık bakımı ve zorunlu toplumsal hizmetleri de içeren bir yaşam düzeyine kavuşma hakkına sahiptir" ifadesi yer almaktadır. Temel kaynağını bu Bildirge'den alan konut hakkı, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkında içerilen temel bir insan hakkı olmasının yanı sıra, kentli hakları kapsamında da değerlendirilmektedir. Bildirge, Atina Anlaşması'ndan sonra konut hakkına yer veren ikinci hukuksal belge olma özelliğine de sahiptir. 1950 tarihinde benimsenen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kentliliğe ilişkin birinci kuşak hakları içermektedir. 1961 tarihinde Avrupa Konseyi'nce benimsenen Avrupa Toplumsal şartı, ekonomik ve toplumsal haklar açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 1961 tarihli BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, yine ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ilişkin önemli vurgular içermektedir.

30 Castells, M., *The City and the Grassroots*, USA, University of California Press, 1983, s. 15, 19-24.

Kentsel yaşam kalitesinin yaratılarak kentsel hizmetlere erişimin sağlanması yanında bu hizmetlere erişimin sürdürülebilmesi de önemli bir hedef olmak durumundadır. Kentsel hizmetlerin sürdürülebilirliği için kentin sürdürülebilirlik niteliğine sahip olması gerekir. Sürdürülebilir kent, yurttaşların bugünkü ve gelecekteki kuşakların doğal ve fiziksel yaşam koşullarını tehlikeye atmaksızın, kendi gereksinimlerini karşılayabildikleri kenttir.³¹ Sürdürülebilirlik, bugünün yanı sıra gelecekteki nesillerin de gereksinimlerinin sağlanmasına olanak tanınmalıdır. Kentsel sürdürülebilirlik, kentte yaşayan her kesimin kentsel hizmetlere erişiminin sağlanmasıyla başarılabilir. Bu açıdan, kentsel sürdürülebilirlik ile kentli hakları arasında çok yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.

Kentte yaşayan her kesimin yeterli istihdam olanaklarına, ödenebilir konut ve kentsel altyapı hizmetlerine, eğitim ve sağlık hizmetlerine, sağlıklı ve dengeli çevreye kavuşturulması, kentin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Kentsel hizmetlere erişimi tüm kentlilere eşit biçimde sağlayan bir kent, tüm toplumsal kesimler için uygun ve nitelikli yaşam koşullarını sunan bir yaşam mekânı olmalıdır. Temel kentsel gereksinimleri herkese yeterli ölçüde sunamayan, temel hak ve gereksinimleri yerine getiremeyen bir kent, bugünkü ve gelecek kuşaklar için sürdürülebilir olamaz. Bu bağlamda kentsel hizmetlere erişim hakkı, toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde yurttaşların yerleşme özgürlüğüne sahip olmaları ve tüm yurttaşların da kentsel hizmetlere yeterince erişebilmeleriyle sağlanabilir.

1970'lerde düşünceleri ile kentbilime yön veren Fransız biliminsanı olan Henri Lefebvre, *Kent Hakkı* adlı kitabında, bireylerin kent ve çevre değerleri üzerinde bazı haklara sahip olduklarını ifade etmiş, kent hakkının kuramsal temellerini araştırmıştır. Lefebvre, kenti, “toplumun arazideki izdüşümü” olarak tanımlamış³² ve “kentlerin kamusal ve toplumsal etkileşim yerleri, farklı kesimden insanların yaşam alanları olduğunu” dile getirmiştir. Lefebvre'e göre, kent hakkı, en başta kent alanlarının kullanım hakkını, yerleşme hakkını, yerleşme hakkı ise konut hakkını ifade eder.³³ Konut hakkını, kent hakkı için önemli bir aşama olarak gören Lefebvre, kent hakkının bileşenleri arasında özgürlük hakkı, bireysellik hakkı, yerleşme hakkı gibi hakla-

31 Shirley ve Smith, C; “Integrated Water Management As A Tool for Sustainable Urban Regeneration”, *The Sustainable City II, Urban Regeneration and Sustainability*, MFK Group, Stevenage, UK, 2002, s. 118.

32 Lefebvre, 1996 [1968], s. 109.

33 A.g.e., s. 179.

rın olduğunu iddia eder.³⁴ “Kentsel yaşam hakkına” dönüştürülerek formüle edilebilen bir kent hakkı³⁵ gerçekleşme şansını yakalayabilir. Bunun yanı sıra, kentsel yaşam hakkı ise kentte yaşama, kentin sunduğu tüm olanaklar ve hizmetlerden gerektiğince yararlanma hakkını içermelidir. Lefebvre’in çalışmasına yönelik olarak önemli bir noktanın altının çizilmesi gerekiyor. Bu çalışmada Lefebvre, kent hakkı kavramıyla kentli haklarının içeriğini açıklamıştır. Bu açıdan, Lefebvre’deki kent hakkı kavramını, kentli hakları olarak değerlendirmek gerekir.

Robert’a göre; kentli haklarını destekleyen diğer bir hak olan barınma hakkı temelinde ortaya çıkan konut ve gecekondular hareketleri, konut sorunu, ucuz kira, erişilebilir kamu hizmetleri, kolay iletişim olanaklarını da kapsamalıdır.³⁶ Böylelikle, ödenebilir kira, insan onuruna yaraşır konut ve ödenebilir altyapı hizmetleri, erişilebilir kamu hizmetleri, kolay iletişim olanakları da kentsel hizmetlere erişim hakkı kapsamında değerlendirilmelidir.

1976’da Vancouver’da gerçekleştirilen BM İnsan Yerleşimleri (Habitat I) Konferansı, kentli haklarının gerçekleştirilmesinde devletin yükümlülüklerini vurgulamaktadır. Konut, yerleşme ve kentleşme sorunlarını dünya ölçeğinde ele alan Habitat I Konferansı’nın hedefleri şu iki maddeyle özetlenebilir: Konut sektörünün gelişimi ve insan yerleşimi koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliği gerektiği. Kentsel gelişimin fiziksel, toplumsal ve ekonomik koşulları açısından önemli bir çerçeve oluşturan Vancouver Konferansı’nda, “insan yerleşimlerinin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve çevre sorunlarının giderilmesi için halkın planlamanın her aşamasına katılımının zorunlu bir hak olduğu ifade edilmiş, ayrıca yerleşme politikalarını uygulamak üzere siyasal, yönetsel ve teknik araçların geliştirilmesi önerilmiştir. Konferans kararları doğrultusunda, 1978’de BM İnsan Yerleşimleri Komisyonu kurulmuştur”.³⁷ Bu tür uluslararası girişimlerin, kentli haklarının temelini oluşturan nitelikli ve erişilebilir kentsel hizmetlerin yaratılmasında katkı sağlayıcı olduğu söylenebilir.

İlk adımlarının 1992’de Rio’da atıldığı İkinci BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II), 3-14 Haziran 1996 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da toplanan Habitat II, yerleşim özgürlüğü, konut hakkı ve kentsel yaşam kalitesine vurgu yapar. Konut ve yerleşim politikalarında

³⁴ A.g.e., s. 173-174.

³⁵ A.g.e., s. 158.

³⁶ Robert, J., *Kent ve Halk*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s. 58.

³⁷ Keleş, R., “Çevre Sorunları ve Çevre Hakları”, *BM İnsan Hakları Armağanı*, XXX. Yıl, Ankara, 1978, s. 100.

devleti eksen olarak alan Habitat I'den farklı olarak devlet yerine sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkarmıştır.³⁸ Habitat II Konferansı'nda; toplumsal ilerleme ve ekonomik büyümenin önemli girdisini oluşturan insan yerleşimlerinin taşıdığı potansiyel ve karşılaştığı sorunlar konusunda kamuoyunun bilinç düzeyinin yükseltilmesi, dünya liderlerinin köylerimizi, kasaba ve kentlerimizi sağlıklı, güvenli, adil ve sürdürülebilir kılma amacını benimsemelerinin sağlanması, 1996-2016 yılları arasında insan yerleşimleri alanında uygulanabilir bir Küresel Eylem Planı'nın kabul edilmesi, ulusal eylem planlarının oluşmasına katkıda bulunulması ve kentsel sorunlara çözüm aranması için hükümet dışı kuruluşların da yer aldığı geniş bir tartışma forumu oluşturulmuştur. Habitat I ve Habitat II Konferanslarının, insan yerleşimleri ve özellikle kentsel yerleşimlerin sorunlarının tartışılması ve konferanslar sonrasında çeşitli eylem planları benimsenmesi açısından kentli haklarına yönelik duyarlılığın artmasında önemli katkıları olmuştur.

17-19 Mart 1992 tarihlerinde Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'daki 27. Oturumunda kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı (Karar No: 234 ve Eki), Avrupa'da 1980-82 döneminde yayılan Kentsel Rönesans'ın geliştirdiği önemli kentsel politikalara işaret eder.³⁹ Şart'ta, ideal bir kentin kent haklarını ve bu arada sağlıklı bir kentte yaşama hakkını güvenceye bağlayabilecek bir kent olması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, kentsel yaşamın geliştirilmesinde gözetilen dört temel alan; fiziksel kentsel çevrenin geliştirilmesi, mevcut konut stokunun yenilenmesi, kentlerde kültürel ve toplumsal olanakların yaratılması, toplumsal gelişim ve yönetime halk katılımıdır. Kentsel yaşamın gözetilmesinde dikkate alınan kentlerde kültürel ve toplumsal olanakların yenilenmesi hedefi, nitelikli kentsel hizmetlerin üretilmesi açısından kentli haklarının gerçekleşmesine yönelik hedeflerden birisi olarak değerlendirilmelidir.

Avrupa Kentsel Şartı, kentli haklarının normlaşma sürecine katkı sağlayan önemli uluslararası hukuk belgelerinden biridir. Yerel düzeyde başarılı bir kent yönetiminin ilkelerini ortaya koyan Avrupa Kentsel Şartı'nın amacı; geleceğe yönelik bir Kentli Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkelerini belirlemek ve yapıları çevrenin yaşama ve gelişme haklarına olanak tanıyacak biçimde geliştirilmesini sağlamaktır. Şart'ın felsefesi ise, yerel otoritenin kentsel gelişime yönelik sorumluluklarını tanımlamak, kentsel gelişimin ve yaşam kalitesinin niteliksel öğelerini ortaya koyarak bu alanda evrensel ilkeler oluşturmak ve temel kentli haklarının tüm insanlarca kullanılmasını sağlamaktır. Şart, geniş

³⁸ Ertan, K. A., "Kentli Hakları", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 3, Eylül 1997, s. 42-44.

³⁹ Bkz. <http://www.avrupakonseyi.org.tr/tur/antlasma/aas180o.htm>, (30.11.2006).

bir kentli hakları çerçevesi çizerek hakların ekolojik denge, toplumsal ve fiziksel altyapı, barınma, çalışma, kültürel miras, yönetime katılım, bilgilenme gibi kentsel yaşamın her alanında gözetilmesi amacını taşımaktadır.

“Kentsel Şart’ın devamı niteliğinde sayılabilen 2000 tarihli Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, yaşanabilir kentler yaratmak amacıyla oluşturulmuş bir belgedir.”⁴⁰ Sözleşme, kırsal alanların olduğu kadar kentsel çevrenin de yaşam kalitesini arttıran bir unsur olan peyzajın toplumdaki her bireyin hak ve sorumluluğu olduğunu vurgular.

Avrupa’da demokrasi ve insan haklarını güçlendirmek amacıyla kurulan Avrupa Konseyi’nin 12 Ocak 1957’de oluşturduğu Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Komitesi biri bölgesel, diğeri yerel yönetimleri kapsayan iki birimden meydana gelmekte iken 1994’te Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi’ne dönüştürüldü. Kongre, Avrupa Konseyi’nin üç ana biriminden biridir. Avrupa Kentsel Şartı-2, Kongre’nin Yerel Yönetimler Bölümü tarafından görüşülerek Kongre tarafından 29 Mayıs 2008 tarihinde kabul edilmiştir. Kongre, yerel ve küresel nitelikteki sorunlar ile giderek artan kentsel gelişimi dikkate alarak Avrupa Kentsel Şartı-1’in bazı ilkelerini yeniden tanımlamaya ve güncellemeye karar vermiş, Avrupa Kentsel Şartı-2 ile Avrupa yerel yönetimlerini sürdürülebilir kentler ve kasabalar kurmaya zorlayan Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto sunmayı amaçlamıştır. Kongre, yerel yönetimlerden kamu politikalarında etik yönetim, sürdürülebilir kalkınma ve dayanışma ilkelerini uygulamalarını istemektedir. Bu dönemde yerleşimler, eski sorunlarının yanı sıra, işçi sınıfının erozyonu, bazı bölgelerin bütünü ile sanayisizleşmesi, artan toplumsal eşitsizlik, işçi sınıfı mahallelerinde yaşanan krizler, artan göç, nüfusun yaşlanması, kentlerin yayılması, artan otomobil kullanımı ve çevre sorunları ile mücadele etmek zorundadırlar.⁴¹

Avrupa Konseyi’nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı, Avrupa Kentsel Şartı-2’yi kabul ederek Avrupa’nın kent halkları için yeni bir kentsel yaşam şeklinin çerçevesini çizmeyi, diğer bir ifadeyle, yeni bir ortak yaşam tarzı ve kent yaşamına yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Buna göre;⁴²

- Kentlilere ait olan kentsel yerleşimler, gelecek nesillere aktarılması gereken toplumsal, ekonomik ve kültürel değerlerdir.

⁴⁰ Mutlu, A., “Kentli Hakları Bakımından Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Türkiye”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2002, s. 34.

⁴¹ www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf, (06.10.2009).

⁴² Avrupa Kentsel Şartı-2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto, Karar No: 269, 2008.

- Avrupa'nın kentleri ve kasabaları ekonomi, toplum ve çevre arasında ulaşılabilecek tarihi değerlere sahip bir uzlaşma için ideal ortamı oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından hazırlanan 1992 tarihli Yerel Düzeyde Yabancıların Kamusal Yaşama Katılmalarına İlişkin Avrupa Konvansiyonu; 2003 tarihli Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılmalarına İlişkin Yeniden Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı; 2005'te Yeniden Gözden Geçirilmiş Avrupa Kentsel Şartı; 2006 tarihli Avrupa'nın Metropolitan Alanlarında İyi Yönetişime İlişkin Tavsiye Kararı No. 188; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan Kentlilerin Yerel Kamu Yaşamına Katılımına İlişkin Tavsiye Kararı (2001) 19; 2007 tarihli "İyi Yerel ve Bölgesel Yönetişim - Avrupa'nın Zorlu Sorunu" konulu Valensiya Deklarasyonu (Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimlerden Sorumlu Bakanlar Konferansı); Avrupa Birliği'nin Sürdürülebilir Avrupa Kentleri İçin Leipzig Şartı (Mayıs 2007); Avrupa Birliği Bölgesel Gündemi (Mayıs 2007); 2001 tarihli Yeni Binyılda Kentler ve Diğer Yerleşimlere İlişkin Deklarasyon'la ilgili S-25/2 sayılı BM kararı; 2007 tarihli Desantralizasyon ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi'ne İlişkin 21/3 sayılı BM-Habitat Kararı; Sivil toplum ve yerel ve bölgesel yönetimlerin birlikleri tarafından yapılan Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kent ve Kasabaları Şartı (Aalborg Şartı, Mayıs 1994) ve Aalborg Taahhütleri (2004), kentsel çevrenin niteliğinin artırılmasına yönelik diğer çalışmalar. Bu farklı kuruluşlar tarafından ortaya konulan referans belgeleri, kentli hakları kavramının önemini vurgulamakta ve kentteki vatandaşların kentsel politikadaki vazgeçilmez yerine işaret etmektedirler.⁴³

Avrupa Kentsel Şartı-2'nin kentsel hizmetlere erişim hakkıyla ilişkilendirilebileceğimiz ilkeleri şunlardır:⁴⁴

- Kentlilerine ait olan kentler, gelecek nesillere aktarılması gereken toplumsal, ekonomik ve kültürel değerlerdir.
- Çeşitliliği ve yenilikleri destekleyen Avrupa'nın kentleri ve kasabaları, kişisel gelişim, öğrenme ve bilgiye erişim açısından en uygun ortamlardır. Bu yerleşimler, çoklu kimlikleri ve kültürleri bir arada kaynaştırma potansiyeline/gizilgücüne sahiptirler.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ Bkz. *Avrupa Kentsel Şartı 2: Yeni bir Kentlilik İçin Manifesto*, Karar No: 269, Avrupa Konseyi 15. Genel Oturumu, Strazburg, 27-28 Mayıs 2008, Çev. Aydan Erim, www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf, (Erişim Tarihi:06.10.2009).

- Kentler ve kasabalar, her şeyden önce orada yaşayanlar için oluşturulmuştur.
- Arzu edilen kentler ve kasabalar, yerel ve küresel çevreye saygılı sürdürülebilir kentler ve kasabalardır.
- 1985 tarihli Avrupa Yerel Özyönetim Şartı'nın içerdiği değerler ve ilkelerin, özellikle de kentlilerin kamuoyunu ilgilendiren konulardaki katılım hakkının yerel düzeyde yaşama geçirilebileceği inancı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.
- Yerel ve bölgesel erklerin ve sorumlulukların aktarılması, bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için kaynakların ve özellikle de mali kaynakların da koşul olarak her yönetim düzeyinde sağlanmasını gerektirir.
- Kentlerin ve kasabaların kaynaklarının yeniden dağıtılmasına ilişkin önlemlerin alınarak mekânsal eşitsizliklerin azaltılması sağlanmalıdır.
- Kentlerimiz ve kasabalarımız, daha yaşanabilir bir dünya için mücadele etmelidir.
- Sürdürülebilir bir kentsel gelişme için kentsel ekoloji geliştirilmelidir.
- Ulaşımına gereken önem verilmeli, sürdürülebilir ulaşım politikalarını teşvik etmeli, toplu taşıma politikası tercih edilmelidir.
- Kentlerimiz, insan boyutunu dikkate alan bir gelişmeye yöneltilmelidir.
- Kentler ve kasabalar, herkesin eğitim, sağlık, kültür ve konut sektörlerinde sağlanan hizmetler yanında iyi bir yaşam kalitesine de erişebildiği yerleşimler olmalıdır.
- Toplumsal çeşitliliği koruyabilmek için farklılaşmış bir konut arzı sağlanmalıdır. Kent ve kasabaların sakinlerine gereksinimlerine ve gelirlerine uygun konutlar sunulmalıdır.
- Kentler ve kasabalar, çok nesilli, çok kültürlü ve çok dinli yerlerdir. Finansal sıkıntılar ve iş güvenliği eksikliği, dışlama ve toplumsal statü, yaş, kültür, din, cinsiyet ve özgürlüğe dayalı her türlü ayrımcılıkla mücadele edilmelidir.
- Bilgiye ve yenilikçiliğe, eğitimden yararlanabilmeye, araştırmaya ve bilgi temelli ekonominin üzerinde yeşereceği kültürel ve sanatsal etkinliklere öncelik verilmelidir.
- Kentlerde canlı bir mimari kültür geliştirilmelidir.

Yukarıda açıkladığımız kentli haklarına uluslararası düzeyde katkıda bulunan girişimler ve hukuksal belgeler yanında, ulusal düzeyde de kentsel hizmetlere erişim hakkıyla ilgili hukuksal düzenlemeler olduğunu görüyoruz. Bunların başında, Anayasa'nın ilgili maddeleri ve çeşitli kanunlardaki düzenlemeler gelmektedir.

1982 Anayasası'nın birçok maddesinde kentsel hizmetlere erişim konusunda açık ya da dolaylı düzenlemeler olduğunu görmekteyiz. Anayasa'da yer alan "Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti" başlığını taşıyan 23. madde, "Mülkiyet Hakkı"na ilişkin 35. madde, Kamu Yararı adı altında düzenlenen "Kıyılardan Yararlanma"ya ilişkin 43. madde, "Kamulaştırma" başlığını taşıyan 46. madde, "sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı"nı içeren 56. maddenin yanı sıra, devletin konut gereksinimini karşılamasını, "şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetten bir planlama çerçevesinde" yönlendirici hükme bağlayan Anayasa'nın "Konut Hakkı"na ilişkin 57. maddesi, "Tarih Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması"na ilişkin 63. madde ile "Mahalli İdareler" başlığını taşıyan 127. madde ve kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümleri içeren 128. madde doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel çevreye ilişkin hükümler içermektedir.

Çevresel değerlerin korunması, Anayasa'nın 56. maddesi ile anayasal güvenceye alınmış ve diğer ilgili maddelerle birlikte merkezi yönetim, yerel yönetimler ve yurttaşlara çevre koruma konusunda dolaylı da olsa sorumluluklar yüklenmiştir. Bu madde kapsamında kentsel çevrenin korunması, çevre kalitesinin geliştirilmesi sorumluluğu da devlete, kamu ve özel kuruluşlar ile bireylere yüklenen bir sorumluluk olarak düzenlenmiştir.

Konut sorununu ekonomik ve toplumsal sorunun bir parçası olarak ele alan 1982 Anayasası'nın "Konut hakkı" başlığını taşıyan 57. maddesine göre, "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetten bir planlama anlayışı çerçevesinde, konut gereksinmesini karşılayacak tedbirleri alır. Ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler." Ancak, Devlet, 1982 Anayasası'nın 65. maddesinde yer aldığı üzere, Anayasa ile belirlenen görevlerini, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir. Burada sözü edilen konut hakkının, konutun iyeliğinin değil, insan onuruna yaraşır biçimde yaşamaya olanak tanıyacak biçimde barınma gereksinmesinin karşılanmasını ifade etmekte olduğu göz ardı edilmemelidir.

Anayasal hükümler yanında, yukarıda açıkladığımız Belediye Kanunu başta olmak üzere çeşitli yasalarda kentsel hizmetlere ve kent yaşamına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. 2985 sayılı ve 2 Mart 1984 tarihli Toplu Ko-

nut Kanunu ile 3194 sayılı ve 1985 tarihli İmar Kanunu, kent planlaması, imar ve konut gibi kentsel hizmetlerin düzenlenmesi ve yönlendirilmesiyle ilgili kapsamlı düzenlemeler getirmişlerdir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 184. maddesinde ise imar suçları kente karşı suç kapsamında düzenlenmiştir. İmar suçlarına ilişkin getirilen hükümler, düzenli kentleşmenin sağlanması ve kentsel yaşamın kaliteli hale getirilmesi açısından kentli haklarının hukuksal kaynakları arasında değerlendirilmelidir.

Kuşkusuz bu düzenlemelerin birçoğu, kentsel yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve yaşanabilir kentler yaratılması açısından olumlu çabalar olarak görülmekle birlikte, kentsel yaşam çevresinin kalitesinin arzu edilen ölçüde artırılmasında yetersiz kalmışlardır. Mevcut hukuksal düzenlemelerin tam olarak uygulanamaması, yasal düzenlemelerdeki boşlukların doldurulmaması ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yürürlüğe konan bazı yasaların değişen koşul ve gereksinimlere uyarlanamaması, kentsel hizmetlerin kalitesinin artırılması ve kentsel hizmetlere erişimin hukuk yoluyla sağlanması açısından yaşanan eksikliklerden bazılarıdır.

KENTLİ HAKLARININ KAPSAMI

“Konuşma dil için neyse, yürüme eylemi de kent için odur” diyen De Certeau'nun⁴⁵ açısından bakarsak, kentsel hizmetlerden ya da olanaklardan yararlanmayı kentte nefes almaya benzetebiliriz. Oturma, çalışma, dolaşım ve dinlenme yeri olan kentte, yalnızca hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi değil, aynı zamanda hizmetlere erişebilmek ve hizmetlerden yeterince yararlanabilmek anlamına gelen kentsel hizmetlere erişim hakkının yaşama geçirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin de bir göstergesi olacaktır.

Yaşamak istediği kenti seçme (yerleşme ve seyahat özgürlüğü), kültürel geçmişi koruma hakkı, kentin sunduğu olanaklardan yeterince yararlanma hakkı, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, eğlenme hakkı, iletişim hakkı, serbestçe dolaşım ve seyahat hakkı ve yukarıda sıraladıklarımız, kentte yaşamak isteyenlerin ve kentte yaşayanların temel ve ortak gereksinimlerinden bazılarıdır. Kısaca kentli hakları, kentsel olanaklara eşit biçimde ve herkesin yeterli ölçüde sahip olmak hakkı olarak da özetlenebilir. Bu biçimiyle de konut hakkı ve çevre hakkından nitelik olarak farklı olduğu gibi, bazı konularda daha geniş içerikler taşıdığı görülmektedir.

45 De Certeau M., *Gündelik Hayatın Keşfi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008 [1990], s. 193.

İnsanlar, barınma, çalışma, dinlenme ve diğer etkinliklerinin yer aldığı kentte ya da kırdaki sağlıklı, dengeli, fiziksel, tinsel ve düşünsel gelişimlerini olumlu biçimde etkileyecek bir çevrede yaşama hakkına sahiptirler. Kaynağını evre hakkından alan kentli hakları, kente ve kentin sorunlarına sahip çıkan kentlilerin sağlıklı yaşama ve gelişmelerine olanak tanıyacak kentsel bir çevrenin oluşturulması hedefine yöneliktir. Kentli hakları ise kentsel hizmetlerden tam anlamıyla yararlanma yanında, kentte yaşama ya da bir başka deyişle kentte yerleşme hakkını da kapsamaktadır. Buna göre kentli hakları ile kent hakkı birbirinden farklı istemleri içermekle birlikte, kaynağını yaşama hakkından almaktadır. Bu açıdan, aynı kaynaktan gelmekle birlikte, kent hakkı ve kentli haklarını ayırmakta yarar vardır. Kent hakkı, temel insan hakları olan yaşama hakkı, seyahat ve oturma hakkının uzantısı olarak kentte oturmak ve kente erişimi içerirken, kentli hakları ise kentsel hizmetlerden yararlanmayı ifade etmektedir.

Burada üzerinde durmamız gereken gerçek, yaşama hakkının kentte olsun kırdaki olsun tüm insanlar için olduğudur. Günümüzde kırsal kesimde yaşayan insanlar da tüketim toplumunun bir parçası olmuş ve kentsel olarak algıladığımız hizmetlerden (geniş ölçüde toplu tüketim hizmetleri) yararlanmak istemektedirler. Buna dayanarak kentsel hizmetlere erişim hakkının Dayanışma Hakları içerisinde ele alınması doğru olacaktır. Birçok insan hakkının henüz tam olarak anayasa ve yasalarda yerini alamadığı günümüzde, kent ya da kentli hakları adı altında bir hak kavramının hemen kabul görmesi ve hukuk düzeninde normlaşma sürecini tamamlaması beklenmemelidir.

Yaşama hakkının bir uzantısı olarak dayanışma hakları kategorisinde değerlendirilen yeni haklardan birisi olan kentli haklarının ierideği ve kentlilere eşit ve adil erişim sağlanmasını gerektiren kentsel hizmetler şunlar olmalıdır:

- Sağlıklı, dengeli ve temiz evre koşulları,
- Yeterli ve sürekli istihdam olanakları kapsamında çalışma hakkı,
- Sağlıklı ve ödenebilir koşullarda konut hakkı,
- Seyahat  zg rl ğ ,
- Eğlence, spor ve dinlence olanaklarından yararlanma hakları,
- Kültürel haklar,
- Planlı bir mekânda yaşama hakkı,
- Kent yönetimine katılma hakkı,
- Ekonomik refahtan yararlanma ve gelişme hakkı,

- Çevreyle uyumlu bir ekonomik gelişmenin sağlanması,
- Kentsel mal ve hizmetlere yeterli ve zamanında erişim,
- Her açıdan bireysel gelişimin engellenmemesi ve desteklenmesi,
- Yeterli yerel yönetim hizmetlerinden eşit biçimde yararlanmak,
- Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda eşitlik.

Kentte yaşayan herkesin yeterli düzeyde yararlanması gereken diğer temel gereksinimler şunlardır:

- Dolaşım ve seyahat özgürlüğü,
- Yerleşme özgürlüğü,
- Rahat ve güvenli bir ulaşım,
- Yüksek görsel nitelik-kent estetiğinin oluşturulması,
- Meydanlara ve açık alanlara erişebilirlik,
- Ucuz ve nitelikli sağlık hizmetlerine erişim,
- Ucuz ve nitelikli eğitim olanakları,
- Kültürel ve sportif etkinliklere erişim,
- Kentsel altyapı hizmetlerine erişim,
- Toplu taşıma hizmetlerine erişim,
- Yüksek nitelikli peyzaj kalitesi,
- Temiz hava,
- Temiz, ödenebilir ve erişilebilir su sunumu,
- Özel hayatın gizliliği,
- Düşük seviyede rahatsız edici olmayan gürültü,
- Toplumsal bütünleşme: kente aidiyet duygusunun geliştirilmesi,
- Tarih bilincine ve geçmişine sahip çıkma bilinci,
- Kentlerin insan ölçeğinde yapılandırılması,
- Kent yönetimine katılım,
- Ekolojik bir kentsel çevre.

Yukarıdaki başlıklarda görüldüğü gibi, kentsel hizmetlere erişim hakkı, yalnızca kentsel mekânda yaşamayı kapsayan dar ve içeriksiz bir hak talebi değildir. Kentsel yaşamın kalitesini, içeriğini ve düzeyini ilgilendiren geniş bir uygulama alanını içeren kentli hakları, hızla kentleşen dünyamızda giderek önemini arttıracaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentli haklarının içeriği ve niteliği nedeniyle, diğer insan hakları ve özellikle yaşama hakkı ile kentli haklarının birbirinin içine geçmesi gerçeğiyle karşılaşırız. Kentli hakları tartışması, insan hakları tartışmalarında yeni ivmelenmiş bir konudur. Bu tartışma, kentli hakları gibi ayrı bir insan hakları kategorisi yaratma çabalarına dönük olarak gelişmektedir. Ancak, yeni hak kategorileri yaratırken, insan hakları sistematigi ve felsefesinin gelişim çizgisi ile hak kavramının içeriği göz ardı edilmemelidir. Birinci kuşak ve ikinci kuşak insan haklarında bütün hakların kaynağını oluşturan yaşama hakkı örneğinde olduğu gibi, kentsel hizmetlere erişim hakkının kaynağı da yaşama hakkının bir uzantısı olarak görülmelidir. Ancak, birçok insan hakkının yaşama hakkının bir uzantısı olduğu dikkate alınınca, kentli hakları, niteliği gereği dayanışma hakları kategorisine uyum sağlayan ve insan hakları sistematiginin gelişim çizgisiyle tutarlı yeni bir hak kategorisi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu şekilde, yaşama hakkının içeriği ve niteliği tamamlayıcı haklarla zenginleşebilecek ve insan haklarının bütünlüğü görüşü sağlanacaktır. Bu nedenlerle, üçüncü kuşak insan hakları arasında etik ve hukuksal temeli sağlamlaştırılmış *kentli hakları* ve *kentsel hizmetlere erişim hakkından* söz edilebilir. Kentsel hizmetlere erişim hakkı da kentli haklarının bir uzantısı olarak kabul görebilir. Daha tutarlı görünen diğer bir yaklaşıma göre kentsel hizmetlere erişim hakkı ve kentli hakları, bir bütünün parçası olup çevre hakkının uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Kentli hakları, dayanışma hakları genel başlığında yaşama hakkının kentsel bir boyutu olarak ayrı bir başlık ve içerikle düzenlenebilir. Bunun yanı sıra, kentsel yaşam çevrelerinin niteliğini bozan tüm etkinlikler karşısında yurttaşın dava açma hak ve yetkisi bulunmalı, yaşam çevresini olumsuz etkileyen etkinlikleri denetlemesi yolu açık tutulmalıdır. İnsan hakları listesi konusunda tutucu davranan hukukçulara karşın, insan hakları sistematigi dinamik niteliğini korumakta ve yeni haklara açık bir gelişme süreci içinde bulunmaktadır. Buna karşın, insan hakları düşüncesini ve sistematigini görmezden gelerek her olay için yeni haklar üretmenin de tutucuların eleştirilerine haklılık kazandırdığı bilinmektedir. Bu açıdan kentli hakları, yaşama hakkının en önemli bileşenlerinden birisidir.

Elbette ki insan hakları, insanoğlunun gelişimini destekleyen ve daha iyi yaşam olanaklarının önünü açan bir gelişme dinamiğine sahip olmalıdır. Bu doğrultuda insan hakları sistematiginin gelişimini tutucu yaklaşımlarla engellemeye çalışanlar, kendilerini, insan hakları felsefesinin ortaya çıkış dönemindeki insan haklarına karşı olan tutucu düşünceleri savunanlarla aynı

paralellikte hareket etme noktasında bulabilirler. Sonuç olarak; tutuculuk, tarihsel gelişmenin önünde bilerek ya da bilmeyerek set olma noktasında her zaman aynı noktada ifadesini bulmaktadır. Bu gerçeklerin ışığında; ne her olgu için yeni insan hakları üretme anlayışına saplanmalı, ne de insan hakları dinamiğini reddeden Temel Haklar savunucusu tutucuların takındığı doğrultuda tutuculaşma noktasına gelmeliyiz. Doğrusu, gelişen haklar ve insan hakları düşüncesini insan ve diğer canlıların denge içinde yaşadığı bir düzeye ve dengeye uyarlamaktır.

Kentli hakları, kentte yaşasın ya da yaşamasın, zengin-yoksul bütün bireylerin nitelikli kentsel hizmetlerden yeterince yararlanabilmesini içeren yeni hak taleplerinden birisidir. İnsan hakları felsefesinin ruhuna uygun olarak her geçen gün yeni hak kategorileri ve taleplerinin tartışılmaya başlandığı ve dün felsefi tartışmalara konu olan hakların bugün anayasal ve hukuksal güvencelere kavuştuğu günümüzde, kentsel hizmetlere erişim hakkı gibi içerikli ve gerekli bir hak kavramı ya da kategorisinin üzerinde dikkatli durulmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, kentli hakları, yeni gelişmeye başlayan hak kategorilerinden birisi olarak içeriği ve niteliği her geçen gün gelişen ve netleşen bir insan hakkıdır. Üçüncü kuşak haklar kategorisinde bulunan dayanışma haklarının arasında yer alan kentli hakları (kente ulaşımı ve kentte yaşama hakkını içeren “kent hakkı”ndan farklı olarak) yalnızca konut hakkı ya da çevre hakkının uzantısı olarak görülemez, birinci kuşak haklar arasında yer alan ve diğer tüm hakların temel kaynağını oluşturan yaşama hakkının da bir bileşeni olarak yeni bir hak kategorisi olarak benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aslanoğlu, Rana A., *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, 1. baskı, Bursa, 1998.
- Avrupa Kentsel Şartı 2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto*, Karar No: 269, Avrupa Konseyi 15. Genel Oturumu, Strazburg, 27-28 Mayıs 2008, Çev. Aydan Erim, www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf, (Erişim Tarihi: 06.10.2009).
- Bogunovich, D., “Eco-tech Cities: Smart Metabolism for A Green Urbanism”, *Sustainable City II, Urban Regeneration and Sustainability*, MFK Group, Stevenage, UK, 2002.
- Bookchin, Murray, *Kentsiz Kentleşme*, Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1999 [1992].
- Castells, Manuel, *The Urban Question*, Edward Arnold Press, 1977.
- , *The City and the Grassroots*, University of California Press, USA, 1983.
- De Certeau, Michel, *Gündelik Hayatın Keşfi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- Ertan, Kivılcım A., “Kentli Hakları”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 3, Eylül, 1997, s. 31-48.

- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay. No 493, Ankara, 1992.
- Hamamcı, Can, “Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler”, *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Cilt 5-6, 1983-1984, s. 171-180.
- Harvey, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Morali), Metis Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2003 [1988].
- Holton, R. J., *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1999 [1986].
- Kaboğlu, İbrahim Ö., *Kolektif Özgürlükler*, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, 1989.
- , “Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)”, *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Cilt 10-11, 1988-1989, s. 107-137.
- , *Dayanışma Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996.
- Keleş, Ruşen, “Çevre Sorunları ve Çevre Hakları”, *BM İnsan Hakları Armağanı*, XXX. Yıl, Ankara, 1978, s. 100.
- Knox, Paul L. ve McCarthy, Linda, *Urbanization*, Pearson Education, Inc., 2. baskı, USA, 2005 [1994].
- Lefebvre, Henri, *Writings on Cities*, (der. ve çev. Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas), Blackwell, UK, 1996 [1968].
- Mitchell, Don, *The Right to The City: social justice and the fight for public space*, The Guilford Press, USA, 2003.
- Mourgeon, Jacques, *İnsan Hakları*, Çev. Ayşen Ekmekçi - Alev Türker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Mumford, Lewis, *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (Çev. Gürol Koca - Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2007 [1961].
- Mumcu, Ahmet, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınevi, 1. baskı, Ankara, 1992.
- Mutlu, Ahmet, Kentli Hakları Bakımından Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Türkiye”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2002, s. 33-57.
- Robert, Jean, *Kent ve Halk*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.
- Shirley-Smith, C., “Integrated Water Management As A Tool for Sustainable Urban Regeneration”, *The Sustainable City II, Urban Regeneration and Sustainability*, MFK Group, Stevenage, UK, 2002.
- Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Szabo, Imre, “Historical Foundations of Human Rights and Subsequent Development”, *The International Dimensions of Human Rights*, Cilt 1, UNESCO, Paris, 1982.
- <http://www.avrupakonsevi.org.tr/tur/antlasma/aas180o.htm>, (Erişim Tarihi: 30.11.2006).